

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022

ss. 1301-1313

Makalenin Geliş
Tarihi

08/11/2022

Makalenin
Kabul Tarihi

15/12/2022

Yayın Tarihi

31/12/2022

“KANDİL UÇURMAK” DEYİMİNİN KÖKENİ VE ANLAM ÖZELLİKLERİ

Hasan KAYA¹

ÖZET

Türk dili, deyimler ve mecazlı kalıp yapılar bakımından oldukça zengin bir dildir. Türkçenin deyim zenginliğinin en güzel örneklerinden biri klasik Türk edebiyatı metinleridir. Bu metinlerde yer alan deyimlerin bazıları kullanımdan düşmüşken bazıları bugün de dilimizde kullanılmaktadır. Bu geleneğin metinlerinde deyim sözlüklerinde yer almayan, unutulmuş ya da bazı anlamları bugün bilinmeyen pek çok deyim veya kalıp yapı vardır. Klasik Türk edebiyatı metinlerinde deyim kullanımı ile ilgili son yıllarda pek çok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu yazıların bazıları bir deyim özelinde bazıları da bir eserde yer alan deyimlere dairdir. Bu çalışmaların her biri Türkçenin zenginliğine katkı sunan değerli ürünlerdir.

Bu yazıda “kandil uçurmak” deyiminin kökeni ve anlam özellikleri üzerinde durulmuştur. “Kandil uçurmak” aslında bir ramazan âdetidir. Bu âdet sonraları çocuk oyununa da dönüşmüştür. Ayrıca “kandil uçurmak” tabirinin deyimleşme aşamaları ele alınmıştır. “Kandil uçurmak” deyimini deyim sözlüklerinde yer almamaktadır. Bu araştırmayla deyim sözlüklerinde yer almayan “kandil uçurmak” deyiminin hem kökenine dair bilgiler verilmiş hem de anlam özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca

¹ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı ABD., hasankaya@nku.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-9244-3113

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022 ss. 1301-1313

deyimin “kâğıt uçurmak” deyimini ile birlikte kullanımına temas edilmiştir. Bu çalışmayla Türkçenin deyim zenginliğinin bir örneği ortaya konmuş, deyim sözlüklerinde yer almayan bu deyim ve anlam özelliklerine dikkat çekilmiştir.

Anahtar kelimeler: klasik Türk edebiyatı, deyim, kandil uçurmak, kâğıt uçurmak

THE SOURCE AND MEANING FRAME OF THE IDIOM “FLYING OIL LAMP”

ABSTRACT

Turkish is a language that is rich in terms of idioms and structures as parts of the figure of speech. One of the most beautiful examples that reflect this richness in the Turkish language is the texts in classical Turkish literature. Some of the idioms included in these texts have no longer been used and forgotten for a long time while some of them have still been used in today’s literary works. In the texts based on this tradition, some various idioms and structures have no longer been used and/or forgotten. It is seen that there are many recent studies about the use of idioms in Classical Turkish Literature texts. Some of these works are based on the analysis of one specific idiom while some others are about the idioms in a work. All of these works contribute to the richness of the Turkish language.

The purpose of this study is to analyze the idiom “Flying Oil Lamp” in terms of its origin and meaning characteristics. “Flying Oil Lamp” is a Ramadan tradition. This tradition has turned into children’s play in time. The phases of turning into an idiom are analyzed in this study. The idiom “Flying Oil Lamp” isn’t included in the dictionaries of the idiom. Information about the origin of the idiom which is not included in idiom dictionaries and meaning features are presented. On the other hand, the use of the idiom together with the use of “Flying Paper” is analyzed. The richness of the Turkish language in terms of idioms is presented in this study; the idiom and its meaning frame are mentioned in this study.

Keywords: Classical Turkish literature, idiom, flying oil lamp, flying paper

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde bugünkü Türkçede kullanılmayan deyimlere rastlamak mümkündür. Kimi zaman bugün kullanılan bir deyim bilinemeyen anlamlarının bu edebiyatın ürünlerinde yer aldığı görülür. “Kandil uçurmak” deyimini bugün kullanılmayan ve deyim sözlüklerinde de yer verilmeyen deyimlerden biridir.

“Kâğıt uçurmak” deyiminin ramazan ayı bağlamında “kandil uçurmak” deyimi ile birlikte kullanıldığı örnekler dikkat çekicidir. “Kâğıt uçurmak” deyimi ramazan ayı bağlamında “oruç yemek” ve “afyon içmek” anlamlarına gelmektedir (Kaya, 2022: 102-104).

Bu yazıda “kandil uçurmak” deyiminin kökeni, doğuş yeri, mecazlaşarak deyimleştiği kullanımları ve anlam özellikleri ortaya konmuştur.

“Kandil Uçurmak” Deyiminin Kökeni

Mahya kelimesi Farsça “mâh” kelimesine getirilen Arapça “-iyye” ekiyle oluşturulmuş “mâhiyye” kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir (Bozkurt, 2003, s. 396). “Mâh” kelimesi “ay” anlamında kullanıldığından ve mahyalar ramazan ayı boyunca bir aylık sürede asıldığından bu ad verilmiştir. Mahyacılık, bugün de yaşayan geleneklerdendir. Sultan II. Selim (1566-1574) döneminde camilerin kandil gecelerinde ve bayramlarda kandil ile süslenmesi, Sultan III. Murad (1574-1595) devrinde de minarelerde kandil yakılması gelenek hâline gelmiştir. Sultan I. Ahmed’in (1603-1617) bu geleneği mecburi hâle getirdiği, ilk mahyanın da onun döneminde kullanıldığı kaynaklarda yazılıdır. Osmanlı döneminde İstanbul’un selatin camileri başta olmak üzere Edirne, Bursa gibi şehirlerde de mahyanın kullanıldığı bilinir (Çoruk, 2001: 193-194; Ünver, 1995: 47-49).

Mahya iki minare arasına gerilen halatlara kurulmaktadır. Bu halatlara şimşirden yapılmış halkalar ve kancalarla gevşek yedek ipleri bağlanır; bunlara kutular asılır, kutuların içine kandiller oturtulur ve yanması için yağ konurdu. Mahya bu kandillerle yapılan resim ve yazılan yazılara denmektedir ve bu gelenek günümüze kadar yeni teknolojilerle süregelmiştir. Mahyanın amacı ramazanın getirdiği sevinç, bolluk, ferahlık sebebiyle Tanrı’ya duyulan şükranı vurgulamak, insanlara ramazan sevgisi aşılacak, onlara güzelliği, iyiliği hatırlatmaktır (Pakalın, 1993: 387; Sakaoğlu ve Akbayar, 1999: 73; Ünver, 1995: 56-57). İki minare arasına kurulan mahyalar dışında farklı mahyalar da kullanılmıştır. Buna göre mahyalar çeşitli isimler almıştı. Tek minareli camilerde minare şerefesi ile kubbe alemi arasına kurulan mahyaya “dış mahya”, caminin içinde ana kubbenin yarıçapının iki noktası arasında, genellikle kibleye yönelen cemaatin bakış yönüne göre veya kubbeden sarkıtılarak kurulan mahyaya ise “iç mahya” denirdi. Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye, Nuruosmaniye ve Hekimoğlu Ali Paşa camilerinin iç mahyaları meşhurdu. “Kaftanlamak” veya “kaftan giydirmek” şeklindeki uygulamada ise minare külahından şerefeye veya minare pabucuna kadar minareler dikey bir

şekilde birkaç hat hâlinde inen kandillerle donatılırdı. Kaftanlama, bazen minare ile birlikte veya tek başına ana kubbe ve yan kubbeler üzerinde de uygulanmıştır (Kara, 2015: 185-186).

“Kandil” Latince aydınlatıcı; mum, lamba anlamındaki “candela” kelimesinden Arapçalaşan “kındil” kelimesinin Türkçeye geçmiş şeklidir (Bozkurt, 2001: 299). “Kandil uçurmak” deyiminin kökenine baktığımızda bu deyim eski bir ramazan âdetinden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim “kandil uçurmak” şeklinde eski bir ramazan âdeti vardı. Eskiden ramazanlarda mahya kurulan büyük camilerin avlusuna kandil indirilmesi münasebetiyle gördüğümüz bu uygulamada kandil uçurtulacak ipin bir ucu minarenin şerefesine, öteki ucu da cami avlusunun şerefe hizasına gelen bir iki metre yüksekliğinde bir yere bağlanırdı. Kandil uçurma, büyük cami minareleri ile mescit minareleri arasında da olurdu.

Laleli Camii minaresi ile Kızıltaş Camii minaresi arasında kandil uçurulduğu bilinmektedir. Uçurtmacı tabir edilen cami görevlisi teravîh namazından sonra kandil uçurtmaya başlardı. Kutu içinde ipe iliştilerik minareden salıverilen kandil aşağıya doğru iner, kandillerin birbirini takiben bu inişlerinin hâsil ettiği hoş manzarayı seyretmek için halk cami avlusuna toplanırdı. Seyirciler de kandil kutusunun bir tarafına şeker veya kurabiye gibi şeyler koyup uçurtmacıya hediye gönderirdi. Kandillerin minareden yere inişi yıldız uçuşunu andırıldığı için bu adı almıştı. Bunu gören çocuklar da ev pencerelerinde ya da ağaçların dallarına bağladıkları iplere kandilli mahyalar kurar ve geceleri yaktıkları kandilleri bu iplerde uçurarak eğlenirdi (Pakalın, 1993: 160; Ünver, 1995: 52-53). Kandil uçurmanın bu şekilde çocuk oyununa dönüştüğü kaynaklarda yazılıdır (Demirci, 2021: 125; Kaplan ve Poyraz, 2010: 165).

Kâmûs-ı Türkî'de “kandil uçurmak” yapısına “çocukların sabun köpüğünden balon üflemesi” anlamı da verilmiştir (Şemseddin Sami, 1989: 1085). Bugün de hazır ürünleri satılan oyuncağın eskiden doğal olanı çocukların sabun köpüğünden balon yaparak onu havaya doğru üfleyerek uçurmaları idi. Buna da “kandil uçurmak” denmekteydi. Klasik Türk şiirinde bu çocuk oyununun “habâb uçurmak” ve “sabun uçurma” şeklinde geçtiği örnekler de vardır (Aydemir, 2017: 166; Esir, 2017: 66).

Enderunlu Fâzıl'a (ö. 1810) ait aşağıdaki örnekte gerçek anlamıyla kandil uçurmanın yukarıda anlatılan âdeti ifade için kullanıldığı görülmektedir. Şair, “kayyum” adı verilen cami görevlisinin uçurduğu kandillerle geceyi gündüze çevirdiğini belirtmiştir. Şaire göre yıldızlara adeta ip takmış gibi bir

görüntünün oluştuğu bu manzara sebebiyle kimse başını kaldırıp artık gökyüzüne bakma ihtiyacı duymamaktadır (Düzenli ve Çukurlu, 2021: 708):

Kayyum ki kanâdil ile şâmu seher eyler
Kandil uçurur yıldıza rağmen neler eyler
Seyyâreye ip takmada ‘arz-ı hüner eyler
Mâhiyyet-i eflâke ‘aceb kim nazar eyler

Enderunlu Fâzıl (Düzenli ve Çukurlu, 2021: 708)

“Meyhane kapısında mum yakmaktan bir kez olsun el çek; gel oruç tut da kandili çocuklar uçursun.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz aşağıdaki beyitte Halîmî (ö. 1759) “kandil uçurmak” deyimini kullanmıştır. Burada deyimın yukarıda izah edildiği gibi cami görevlilerinin mahyalardaki kandilleri uçurmalarından hareketle çocukların oynadıkları “kandil uçurma oyunu”nu ifade için kullanıldığı anlaşılmaktadır:

Der-i meyhânede mum yakmadan el çek bir kez
*Sâ'im ol câmi'de gel **kandil uçursun** sıbyân*

Halîmî (Çağlı, 1998: 66)

Eskiden insanlar geceleri bir yerden bir yere giderken kandil kullanırdı. Hatta Osmanlıda geceleri sokağa çıkanların kandil taşımalarının zorunlu olduğu dönemler de yaşanmıştır. Eskiden kâğıt kandillerin kullanıldığı, kandil taşımanın zorunlu olduğu zamanlar pratik olduğu için kâğıt kandillerin taşındığı bilinmektedir. Tulumbalı kandil, suhte kandili, şişe kandili eskiden kullanılan bazı kandil çeşitleridir (Abdülaziz Bey, 2002: 205). Aynı şekilde pek çok fener çeşidi de vardı. Vüzera feneri, çelebi feneri, imam feneri, cep feneri, davulcu feneri, tulumbacı feneri, balıkçı feneri bunlardan bazılarıdır (Abdülaziz Bey, 2002: 148). İbrahim Tırsî'ye (ö. 1766) ait aşağıdaki beyitte fener çeşitlerinden işkenbe fener ve kâğıt fener anılmıştır:

Terâvihe çün mescide gidenlere lâzım
İşkenbe fener yok ise **kâğıd fener** olsun

Tırsî (Yılmaz, 2001: 145)

Osmanlıda “kandil uçurmak” dışında “fener uçurmak” da bir âdetti. Bu, H harfi biçiminde çakılmış ve iç içe geçirilmiş çıtalardan oluşan iskeletin kâğıtla kaplanmasıyla yapılan bir uçurma modelidir. Kutu şeklinde bir görünüme sahip bu uçurtmaya fener uçurtma denmesinin sebebi iki iskeletin birleştiği noktaya gaz yağı konulmuş fener yerleştirilmesidir. Bu uçurtmaların örneğini Üsküdar Belediyesi Mehmet Naci Aköz Uçurtma Müzesinde görmek

mümkündür.² Günümüzde de “dilek feneri” adıyla yapılan ve dilek tutularak gökyüzüne uçurulan fenerlerin olduğu bilinmektedir. Bu fenerler yangın çıkarma risklerinden dolayı pek çok yerde yasaklanmıştır.

Bağdatlı Rûhî'ye (ö. 1605/06) ait aşağıdaki örnekte fener uçurmak âdetinin 16. yüzyılda da var olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine seslenen şair, gökyüzünde görünen ay ve onun etrafındaki haleyı sevgilinin gece uçurduğu fenere benzetmiştir. Beyti “*Ey Rûhî! Gökyüzünde görüneni ay ve onun etrafındaki hale sanma; o parlak ay (olan sevgili) bu gece fener yakıp uçurmuştur (gördüklerin fener uçurmasıdır).*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarmak mümkündür:

Görinen gökyüzünde hâle vü meh sanma ey Rûhî
Fenâr yakup uçurmuşdur bu gice ol meh-i garrâ

Bağdatlı Rûhî (Ak, 2001: 328)

Gerçek anlamda kullanılan bazı “kandil uçurmak” yapıları ile şairlerin yukarıdaki örnekte geçen “fener uçurmak” âdetini de kastetmiş olmaları ihtimal dâhilindedir. Nitekim eski şiirimizde bunun “fânûs uçurmak” şeklinde de örnekleri vardır. Emrî'nin (ö. 1575) “*Gökyüzünde görülen dönüp duran felek, dolunay ve onun etrafındaki hale değildir; gönül âhı ezelden kâğıtla bir fânûs uçurmuştur (gökyüzünde görülen odur)*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beytinde “fânûs uçurmak” tabiri kullanılmıştır. Ay ve onun etrafındaki haleyı şairin kâğıtla fanus uçurmak olarak hayal etmesi, hazırlanan fanusların yuvarlak oluşu, kâğıttan yapılması ve içine konulan yanıcı maddeyle adeta etrafında hale olan bir ay gibi uçması anlamına gelmektedir. Şairin tasvir ettiği fanus günümüzde kullanılan dilek fenerlerine oldukça yakındır:

Ezelde âh-ı dil kâğıdla bir fânûs uçurmuşdur
Degüldür çarh-ı ser-gerdân u hâleyle meh-i tâbân

Emrî (Saraç, 2002: 216)

“Kandil Uçurmak” Yapısının Mecazlaştığı Örnekler

Eskiden kandillerin elde taşınması ve ramazanda minarelere gerilen mahyaların indirilmesi şeklinde gördüğümüz “kandil uçurmak” âdeti ile çocukların bu âdetten hareketle oynadıkları “kandil uçurmak oyunu” ve “fener

² Detaylı bilgi için bk. <https://unihaber.com.tr/kultur/osmanli-kulturunden-gunumuze-miras--fener-ucurtma>

uçurmak” uygulaması “kandil uçurmak” deyiminin gerçek anlamının zeminini oluşturmaktadır.

“Kandil uçurmak” deyimi gerçek anlamının dışında “oruç yemek” anlamında da kullanılmıştır. Özellikle mahyacılardan kendi aralarında bir jargon olarak oruç yemeye “kandil uçurmak” tabirini kullandıkları bilinmektedir (Pakalın, 1993: 160). Bunun temelinde oruç yemenin Osmanlı toplumunda hoş karşılanmaması olmalıdır. Mahyacılar bu sebeple kendi aralarında herkesin anlamayacağı “kandil uçurmak” tabirini “oruç yemek” anlamında kullanmışlardır. Nitekim “kâğıt uçurmak” deyimi de ramazan ayı bağlamında “oruç yemek” ve “afyon içmek” anlamlarına gelmektedir (Kaya, 2022: 102-104).

“Kâğıt uçurmak” deyiminin geçtiği bazı örneklerde “kandil uçurmak” deyimine de yer verildiği görülmektedir. “Kâğıt uçurmak” ve “kandil uçurmak” deyimlerinin bu şekilde jargon örneği olması yukarıda da belirtildiği gibi aslında bir çeşit gizleme amacı taşır. Bugün de esrar, afyon, kokain gibi uyuşturucu madde ticareti yapanların ya da bu maddeleri kullananların teknik takiplere takılmamak ve gizlenmek amacıyla bu maddeler için çeşitli jargon örnekleri kullandıkları, şifreli konuştukları bilinmektedir. Eski toplum da bu konuda bugünkünden farklı değildi. Mesela halk arasında maslak denilen esrar için “antin, dalga, dem, diş, dūd-ı siyah, duman, fino, fülful, gonca, gubâr, hanteriş, haşiş, hindi baba, hūd, hurde, kabza, kara biber, kaynar, keyf, kırma, nefes, paspal, sarı kız, yuf, yunan, zâbıt duymaz” adları da kullanılmıştır (Eliaçık, 2020: 742-743).

Esrar kahvehanelerine de “tekke” denilmiştir (Erkal, 2007: 31). Eskiden keyif verici haplara da çeşitli isimler verilmişti. Bunlardan bazıları şunlardır: Bayram Paşa, Kara Pehlivan, uşşakî, Rahikî, safâyî, çilevar, cedvar, şifâ, şâhî, ferah (Abdülaziz Bey, 2002: 310).

Nazir İbrahim’e (17. yy) ait aşağıdaki örnekte “kâğıt uçurmak” deyimi kullanılmıştır. Kâğıt uçuranlar afyon tiryakileridir. Tenha bir köşede oruç yiyip afyon içen bu tiryakiler oruçlularla da mescitte oturmaktan geri durmamışlardır. Afyonun kâğıda sarılması ikinci beyitte söz konusu edilmiştir (Kaya, 2022: 103). Bilindiği gibi “tiryâk” “afyon”, “tiryâki” de “afyon içen” anlamındadır. Beyitteki “gıdâ” kelimesi afyon tiryakilerinin afyona verdikleri isimdir (Abdülaziz Bey, 2002: 326):

*Kimi kâğıd uçurur gûşe-i tenhâda velî
Vaz’-ı sâ’imle mesâcidde olur yine mukîm*

Kâğıda sardı gıdâsın dahi n'eyler bilmem
Fikr-i keyf ile olup kârı perîşân u sakîm

Nazîr İbrahim (Şengün, 2006: 367)

Ârif Süleyman'a (ö. 1769) ait bir ramazaniyye kasideden alınan aşağıdaki örnekte dostların gece kandil uçurduğu, gündüzleri de kâğıt uçurdukları anlatılmıştır. Kandil uçurmanın yukarıda gerçek anlamını verdiğimiz örneklerinden ayrılan bu örnekte deyim camii görevlilerinin yaptığı veya çocukların oynadığı "kandil uçurma" olmadığı anlaşılmaktadır. Beyitte "tenhâca" ifadesine dikkat etmek gerekir ki ramazanda afyon içmek hoş karşılanmazdı. Bunun gizlice yapılması gerekirdi. Hatta afyon tiryakilerinin ramazan geceleri kâğıtlara sarılı afyonları yuttukları ve gündüz midelerinde patlayan bu afyonların onları müptelası oldukları afyon konusunda oruçluken bile orucu güya bozmadan hayran ettiği bilinmektedir (Pala, 2002: 17). Afyonun sarıldığı bu kâğıtlara "kefen", afyonu kâğıda sarmaya da "kefenleme" denirdi (Onay, 1996: 83). "Kâğıt uçurmak" yapısındaki "uçurmak" fiilinin afyon sarhoşluğu ile de ilgisi olmalıdır. Beyitte tenhaca kâğıt uçuran dostlar oruç yemekte ve afyon içmektedir. Beyitte "kandil uçurmak" deyimini de bir jargon olarak "afyon içmek" anlamında kullanılmıştır. Osmanlıda afyon genellikle yasaklanmamış, hap şeklinde, macun şeklinde, nargileye karıştırılarak, tütüne karıştırılarak ve farklı şekillerde kullanılmış; afyon tiryakileri için Süleymaniye'de Tiryakiler Çarşısı denilen bir kahvehaneler dizisi var olmuştur (Abdülaziz Bey, 2002: 326). Bu beyitteki gece "kandil uçurmak" ve gündüz "kâğıt uçurmak" afyon tiryakilerinin afyon içmesi anlamında kullanılmıştır:

*Gice **kandil uçurup** rûzları şevkından*
*N'ola tenhâca eğer **kâğıd** uçursa yârân*

Ârif (Tankuş, 2002: 98)

İbrahim Tırsî'ye (ö. 1766) ait bir ramazaniyyeden alınan aşağıdaki beyitlerde gündüz kâğıt uçuranlar (afyon içenler) anılmıştır. Gündüz afyon içenlerin oruç da yedikleri için korkmaları gerektiği belirtilmiştir. Nitekim bu şiirin matla beytinde Ramazanın gelişini anlatan ve keyif ehlinen bahseden şair, aşağıdaki ilk beyitte de "Atdukları tutdukları hep elde gıdâdur" mısraıyla bu keyif ehlinin işinin "gıdâ" oluşunu ifade etmiştir. Bilindiği gibi "gıdâ" kelimesi afyon anlamında kullanılmaktadır (Erkal 2007: 54). Yukarıda ifade edildiği gibi değişik şekillerde (sigara, nargile, macun, hap vb.) tüketilebilen afyon, genellikle kâğıda sarılarak satılır ve sunulur. Afyon macunu ve hapları

kâğıtlara sarıldığı gibi tütün içine karıştırılan afyon da sigara kâğıdına sarılmaktadır. “Kâğıt uçurmak” yapısı deyimleşirken ihtimal ki afyon tiryakilerinin afyonu kâğıda sarıp birbirlerine atmalarının da etkisi olmuş olmalıdır. “*Atdıkları tuttukları*” yapıları tiryakilerin afyonları kâğıtlara sarıp birbirlerine atmalarını destekler mahiyettedir. Beyitteki “kandil uçurmak” yapısına da dikkat etmek gerekir. “Kandil uçurmak” gerçek anlamıyla yukarıda ifade edildiği gibi mahyacıların teravihten sonra yaptığı bir uygulama olduğu gibi bunu gören çocukların da mahalle aralarında oyuna dönüştürdükleri bir uygulamadır (Demirci, 2021: 125). Yine yapının yukarıda ifade edildiği gibi bir jargon olarak “oruç yeme” anlamı da vardır. Bu örnekteki “kandil uçurmak” yapısı gerçek anlamda değil, deyim olarak “afyon içmek” anlamında kullanılmıştır:

*Atdıkları tuttukları hep elde gıdâdur
İster ki biri birlerini bî-keder olsun*

Kandil uçurur gicelerinde zurafâsı
Kâğıd uçuran gündüzi ehl-i hazer olsun

Tırsî (Yılmaz, 2001: 145)

Refet Mehmed Azîz’e (ö. 1765) ait aşağıdaki örnekte keyif erbabının her akşam kandil uçurduğu ifade edilmiştir. “Kandil” kelimesinin çoğulu “kanâdil”dir. Kandilleri her akşam uçuranlar keyif erbabıdır ki bununla kastedilen afyon içenler olmalıdır. “Kandil uçurmak” deyimini burada afyon müptelalarının akşamları afyon içmelerini ifade için kullanılmıştır:

*Yıldızı düşmek ile tâ’ir-i bezm-i ‘ayşın
Keyf erbâbı **kanâdil uçurur** her ahşam*

Re’fet (Kardaş, 2008: 41)

Yukarıdaki iki şaire ait örnekte “kandil uçurmak” fiilinin gece yapıldığı belirtilmişti. Bu yönüyle deyim “afyon içme” anlamı verirken ihtiyatlı davranmak gerekmiştir. Aşağıdaki Refî’-i Kâlâyî’ye (ö. 1823) ait örnekte ise kandil uçurmak fiili kuşluk vaktinde yapılmaktadır. Yine beyitte “tenhâ” ifadesi dikkat çekmektedir. Ramazanda oruç yemek de afyon içmek de hoş karşılanmazdı. Kuşluk vaktinde kandil uçurmanın cami görevlilerinin yaptığı kandil uçurmak veya çocukların oynadığı kandil uçurmak oyunu olmadığı açıktır. Tenhada yapılan bu iş afyon içmektir. Deyim bu örnekte “afyon içmek” anlamında kullanılmıştır. Şair “uçmağa” ifadesini zahidin uçması ve cennete

minnet etmesi şeklinde güzel bir tevriye örneği olarak kullanmış, uçmak fiilinin sarhoşluk ile olan ilgisine de gönderme yapmıştır:

*N'ola kuşlukda ola **kandil uçursa** tenhâ
Ki o zâhid gibi hiç uçmağa itmez minnet*

Refî-i Kâlâyî (Apaydın, 2007: 102)

Mustafa Fennî'ye (ö. 1745/46) ait aşağıdaki beyitte de “kandil uçurmak” yapısı kullanılmıştır. Beytin ilk mısraında tiryakilerin oruç yediklerini (ekl-i rûze) halka göstermemeleri tembih edilmiştir. Şair bu tiryakilere tütün çubuğu ile göz göre göre kandil uçurmamalarını söylemektedir. Yukarıda anlamlarına ve uygulamalarına değindiğimiz kandil uçurmanın buradaki anlamı da kanaatimize göre yine “afyon içmek” olmalıdır. Nitekim çubuk da afyon içme yöntemlerinden biridir:

*Tiryâki ekl-i rûzeyi halka duyurmasun
Çüb-ı duhânda göz göre **kandil uçurmasun***

Fennî (Demirkazık, 2022: 400)

SONUÇ

Kandil uçurmak eski bir ramazan âdetidir. Cami minarelerine bağlanan iplere asılı kandillerin uçarcasına bir ışık görüntüsü ile bu âdete kandil uçurmak denmiştir. Çocukların bunu evlerinin dam ve çatılarına, pencere korkuluklarına ve duvarlara bağladıkları iplerle oyuna dönüştürdükleri görülmektedir. Eski kültürde kâğıt kandiller ve fenerlerin kullanıldığı ve fenerlerin de uçurulduğu bilinmektedir. Mahyacılara kendi aralarında bir jargon olarak oruç yemeye “kandil uçurmak” tabirini kullandıkları görülmüştür. Eski kültürde esrar ve afyona da farklı isimler verildiği bilinir. Buradan hareketle “kandil uçurmak” tabiri oruç yemek ve afyon içmek anlamlarına deyimleşmiştir.

Benzer bir mecazlaşma daha önce bir başka çalışmada ele aldığımız “kâğıt uçurmak” deyiminde de tespit edilmiştir. Hatta bu iki deyim bu anlamlarıyla aynı şiirde birlikte kullanıldığı örnekler de tespit edilmiştir. Tespit edilen örneklerden hareketle “kandil uçurmak” deyiminin “oruç yemek” ve “afyon içmek” anlamlarının 17. yüzyılda ortaya çıktığı, 18 ve 19. yüzyıllarda yaygınlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. “Kandil uçurmak” yapısının deyim sözlüklerinde yer almayan bu anlamları ilk kez bu çalışmayla ortaya konmuştur. Bu çalışmayla bazı deyimlerin sosyal

hayatla bağlantısına dair bir örnekleme de yapılmıştır. Böylece hem klasik Türk edebiyatının deyim ve ifade zenginliği ortaya konmuş hem de Türkçenin deyimler bakımından ne kadar zengin bir dil olduğuna bir örnek verilmiştir.

KAYNAKÇA

ABDÜLAZİZ BEY (2002). *Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

AK, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Divânı Karşılaştırmalı Metin*, C. 1, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

APAYDIN, Bilal (2007). *Refî-i Kâlâyî Divânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2019). Klâsik Türk Şiirinde Kuş Kondurmak Deyiminin Anlam Çerçevesi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 2, Sayı: 1, s.s. 215-232.

AYDEMİR, Yaşar (2017). *Vücutî Hayâl ü Yâr*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56189,vucudi-hayal-u-yarpdf.pdf?0>.

BOZKURT, Nebi, (2001). “Kandil”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, s.s. 299-300.

BOZKURT, Nebi (2003). “Mahya”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, s.s. 396-398.

ÇAĞLI, Adnan (1998). *Halîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nun Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

ÇORUK, Ali Şükrü (2001). *Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

DEMİRCİ, Elif Şebnem (2021). “Eski Ramazanlarda Çocuk Oyunları”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 2, s.s. 119-138.

DEMİRKAZIK, Hacı İbrahim (2022). *Mustafa Fennî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Editör: Prof. Dr. Nihat Öztoprak, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

DÜZENLİ, Mesut Bayram; ÇUKURLU, Talip (2021). “Enderunlu Fâzıl'ın Ramazaniyye Türü Şiirlerinde Yer Alan Tipler ve Kültürel Unsurlar”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, s.s. 695-713.

ELİAÇIK, Muhittin (2020). “Esrar Hakkında Verilmiş Arapça Manzum Bir Fetvâ”, *Kesit Akademi Dergisi*, Sayı: 25, s.s. 741-746.

- ERKAL, Abdülkadir (2007). “Divan Şiirinde Afyon ve Esrar”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 33, s.s. 25-60.
- ESİR, Hasan Ali (2017). *Lâmî Çelebi Ferhâd ile Şîrin*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55974,ferhad-ile-sirinpdf.pdf?0>.
- KAPLAN, Yunus; POYRAZ, Yakup (2010). “Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 15, s.s. 151-175.
- KARA, İsmail (2015). “Müslüman İstanbul’a Mahsus Bir Gelenek: Mahya”, *Ramazan ve Oruç Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi Yayınları, s.s. 181-199.
- KARDAŞ, Mehmet Nuri (2008). *Re’fet Mehmed ‘Azîz’in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- KAYA, Hasan (2022). “Klasik Türk Şiirinde Kâğıt Uçurmak Deyimi ve Bu Deyimin Anlam Çerçevesi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 47, s.s. 91-110.
- ONAY, Ahmet Talat (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz.: Cemâl Kurnaz), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İskender (2002). *İki Dirhem Bir Çekirdek (Hikâyeleriyle Deyimlerimiz)*, İstanbul: L&M Yayınları.
- SAKAOĞLU, Necdet; AKBAYAR, Nuri (1999). *Binbir Gün Binbir Gece Osmanlı’dan Günümüze İstanbul’da Eğlence Yaşamı*, İstanbul: Creative Yayıncılık.
- SARAÇ, Mehmet Ali Yekta (2002). *Emrî Divanı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ŞENGÜN, Necdet (2006). *Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlil)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- TANKUŞ, Mustafa (2002). *Ârif Süleyman Dîvânı (Hayatı, Eserleri ve Dîvânı)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- ÜNVER, A. Süheyl (1995). “Mahya ve Mahyacılık”, *İstanbul Risaleleri*, C. 1, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s.s. 46-63.

YILMAZ, Kadriye (2001). *İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

İnternet kaynağı: <https://unihaber.com.tr/kultur/osmanli-kulturunden-gunumuze-miras---fener-ucurtma>